

Б. М. Синевичстарший викладач кафедри міжкультурної комунікації
та історії світової літератури
Рівненського державного гуманітарного університету

ЕКСПЛІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ МИСТЕЦТВА СЛОВА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДОРОБКУ ЮРІЯ ЛИПИ

У статті здійснено спробу аналізу літературознавчих досліджень Ю. Липи, в яких окреслюється дискурсивна стратегія теоретико-літературної концепції та конструюється рецептивна модель літератури.

Ключові слова: національна специфіка літератури, творчий процес, раціональне, ірраціональне.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття був часом співіснування, а іноді й протистояння різних естетичних течій. На тлі радикальних політичних перетворень відбулися зміни соціокультурної парадигми, пошуки нових естетичних канонів, висунення художніх програм. «На самому початку, доки ще існувала свобода творчої думки й слова, – як зазначала С. Павличко, – літературний процес в Україні розділявся на окремі відмінні напрямки: модернізму-естетизму, народництва єфремівського типу, футуризму, неокласицизму, політизованого лівого авангардизму» [1, с. 185].

Літературознавча спадщина Юрія Липи – репрезентативне й осмислене явище зі своєю ідейно-естетичною самобутністю, що передбачає розмову про доволі насичені та глибокі проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем літературознавчої діяльності Юрія Липи в поодиноких дослідженнях зверталися в різний час С. Доленга [2], Д. Донцов [3], Л. Череватенко [4], О. Тарнавський [5], Л. Тарнашинська [6], М. Зубрицька [7]. У вітчизняному літературознавстві дослідження доробку стосується таких проблем: національна ідентичність літератури, літературно-культурологічна ситуація, проблеми поетики, дослідження проблеми психології творчості в літературознавчих працях автора. Сьогодні теоретична основа статей Юрія Липи (а саме вона нас найбільше цікавить) – документ часу. Цінність їх у тому, що вони дають можливість зрозуміти специфіку кореляції теоретичних поглядів Юрія Липи – творчої природи і яскравої особистості – із тогочасним літературно-критичним дискурсом.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення особливостей теоретико-літературної концепції Юрія Липи, чий есеїстичний доробок розглядається як оригінальна рецептивна модель.

Виклад основного матеріалу. Дослідник через публіцистичне дослідження «Бій за українську літературу» (Варшава, 1935 р.) маніфестує народження теоретика мистецтва, шліфує власну естетику, полемізує з іншими течіями, намагається об'єднати однодумців і вплинути на літературний процес. «Липа не тільки ерудит, який використовує цитати тих творів, що йому подобаються, але передовсім справді талановитий творець нового психічного клімату, в якому йому хотілося б бачити розвиток української духовності» [2, с. 174], – писав у рецензії на книгу Юрія Липи критик Святослав Доленга. Л. Череватенко, дослідник творчості Липи, стверджує: «Книжка «Бій за українську літературу», – <...> книжка, схожа тільки на саму себе, така, яка не вкладається в жодне із жанрових, стильових чи будь-яких інших визначень. Бо змішалось у цій незвичайній монографії – факти з прозріннями, раціональне з ірраціональним, точні науки з гуманітарними, об'єктивізм із суб'єктивізмом. Усе вкупі вражає, надає неповторності цьому дивовижному творові Ю. Липи» [4, с. 149].

Усвідомлюючи, що сучасна доба – це, насамперед, доба духовного синтезу, дослідник визначає авторське кредо, яке полягає в розумінні людей, їх конфліктів, розумінні й визначенні власної духовної раси (нації) та специфіки літератури. Якою ж відкривається сучасність перед дослідником? Це образ нової

Європи, де завершився величезний переворот, що стався в духовному житті еліти. Це атмосфера сумніву, зречення абсолютних тверджень. Це А. Бергсон – «найплодовитіший метафізик», чия теорія засвідчила кінець періоду історичного матеріалізму. Це творча одиниця, повна віри в будівництво, стає в центрі всіх світоглядів нової Європи. Юрій Липа відкриває, що в час небезпеки для культури Європа зверталася до «відважної думки одиниць і до найглибшого почуття своїх народів». Сучасність звертається до інстинкту рас Європи по ту силу» [8, с. 41]. Як письменника, громадянина й теоретика мистецтва, Юрія Липу сформувавши два світи, дві культури, дві традиції – Схід і Захід, Україна і Європа. Це й визначило творчу долю дослідника. Епоха проголосила тезу про духовну емансипацію людської особистості. У контексті доби Юрій Липа намагається осмислити особливості духовно-ментальної ситуації в Україні й приділяє велику увагу основам новітнього українського світогляду. Естетично дистанціювавшись від побутописання в літературній творчості, він показав шлях до радикального оновлення мистецького світобачення.

Обґрунтовуючи підстави української мистецької духовності, Юрій Липа виділяє два начала: одне символізує організоване почуття української раси (творчість Тараса Шевченка); друге – зневіру у власній расі (творчість Пантелеймона Куліша).

Яку ж модель естетичної практики пропонує нам автор? Роздумуючи над цією проблемою, він приходиться до окреслення ролі письменника як впливового чинника духовного життя соціуму. Одночасно ця проблема є суміжною до питання покликання. «Свідомість покликання організовує життя самого письменника. Дає йому силу. Дає йому змогу не піддатися ворожим впливам...» [8, с. 117]. Акцентуючи увагу саме на українському письменнику, автор визначає в його формуванні такі елементи, як українськість і динамізм. Роль динамізму незаперечна й визначальна саме у відстоюванні національного начала. На цьому етапі творення Юрій Липа визначає нагальну потребу аналізу минулого, а точніше праісторії, із метою визначення домінуючих елементів такого синтезу. «У палахкотінні вогню синтези, що спалює непотрібне, а перетоплює й гартує метал до будови – зміст його (письменника) українського покликання» [8, с. 120].

На нашу думку, намагання протистояти нівелюванню національної тотожності зумовило такий

підхід до минулого як мобілізуючого й спрямовуючого чинника, тобто тих цінностей, що склалися впродовж тисячоліть і становлять найвагомий зміст духовного й матеріального життя народу. В ідеалі, на думку автора, «найбільшою нагородою для нього (письменника) може бути тільки те, щоб у почутті раси зміг вирізьбити він відблиск власного почуття. Що його раса говорить його словами у хвилях найбільш важливих, найбільш вирішальних» [8, с. 121]. Власне, і така виразна, недвозначна позиція дослідника впливає з національної тотожності літератури, усвідомлення мати власний, не позичений чи накинута погляд на дійсність. Не антиукраїнська тенденція, не чужа доктрина, а своя національна ідея, яка, маючи зовнішній політичний сенс, приховувала в собі естетичний зміст, оскільки творча самобутність неможлива без глибинного національного феномена. Досліджуючи філософію поразенства як велику небезпеку, він накреслює перспективу національного самоствердження. Досягнення людського духу, потяг до виразності, вірності собі, «потяг до великості» – такі ірраціональні чинники, що засвідчують силу раси, спостерігав Юрій Липа в європейських націях. Саме поняття раси (тобто нації), у яке він вкладав більшу історичну протяжність і визначав за духовними ознаками, закріпленими в українській історичній традиції, на думку дослідника, змінює розуміння сучасності. Він стверджує: «У хвилину небезпеки для культури – Європа звертається до відважної думки одиниць і найглибшого почуття своїх народів» [8, с. 41]. Європейський естетичний досвід є допоміжним елементом у формуванні власних ідей і концепцій під час висвітлення злободенних проблем сучасності. «Гаслом сталося, – цитує дослідник, – не мистецтво для мистецтва, як це недавно проголошував Бодлер, лише мистецтво для суспільства» [8, с. 45]. Почуття болю за суспільство спричиняє глибоке переживання, завдяки якому письменник може впровадити ідею у твір. Зосередженість на відродженні національної культури, свідомості зумовила формування в дослідника активної творчої, одухотвореної форми мистецького світовідчуття. Не схиляння перед кимось, а пошук шляху розвитку, властивого лише самій нації, щоб мати можливість культурно виявити себе, – ось зміст культури.

Активно сприйнявши досвід відносності будь-яких наукових знань і необхідність проникнення в найдалі глибини людської

психіки, дослідник розглядає процес художнього творення як явище насамперед ірраціональне, засвідчивши це в есе «Розмова з наукою». Концепція базувалася на результатах метафізичних експериментів А. Бергсона. Думка французького філософа, що «час творить невпинно, а ми є його творами», дозволяла зробити висновок, що «люди, як і книжки, натхненні спеціальним ритмом, ритмом своєї епохи» [9, с. 22]. На думку дослідника, в образі вирізняються пізнавальна та чуттєва причетність людини до життя, утілена єдність людини й світу. «Пригляньмося тим образам, що їх дає людині різна література, близька їй мовою, ритмом і напруженням. Образи, здобуті читачем тої літератури, є здобуті в найвищій радості, радості визволення, утвердження свого «я». Ті образи мають найбільше шансів залишитися в душі одиниці, бо зв'язані з відчуттям радості. А ще Ніцше звертав увагу на дивну цензуру людської пам'яті, що найохочіш затримує тільки ті образи, що були в житті людини зв'язані з почуттям радості чи задоволення» [9, с. 24].

Таким чином, художній образ – це не лише замкнута ідеальна система, своєрідний мікросвіт, а метасистема, де образ виходить за межі індивідуального досвіду, і це дає підстави говорити про певну абстраговану ідеальність, що набуває статусу духовної, естетичної цінності культури. Однак дослідник не обмежується лише звичайним аналітичним дослідженням цієї проблеми. Виходячи з тези, що «незоровані ділянки почуття – це одне з найбільших духовних нещасть людини, суспільства чи нації» [9, с. 24], Юрій Липа заперечує таку письменницьку прикмету, як «мріяння», яке він ототожнює з «утечею від щоденної життєвої боротьби», називає таку людину «носієм хаосу, а не світогляду». У такому підході, на нашу думку, закрадається неоднозначність. Серед дослідників творчого процесу немає одностайної думки щодо того, яке місце в ієрархії становлення мистецького твору посідає світогляд митця як сукупність переконань, ідей, поглядів на світ, що становить певне підґрунтя його особистості. Ю. Ткаченко у підручнику «Мистецтво слова (Вступ до літературознавства)» (2003 р.) зазначає, що «світоглядні принципи цілковито не відповідають питомій іманентній природі мистецької творчості. Вони можуть лише співіснувати з нею на правах «дорадчого голосу» й аж ніяк не гарантують (хоч і не виключають) успіху» [10, с. 46]. Категорія «національного» безпосе-

редньо пов'язана з художнім буттям. Для Юрія Липи проблема відношення мистецтва до життя поставала передусім в аспекті відношення до людської індивідуальності, що дозволяє сприйняти естетику дослідника, яка органічно вписується в комплекс європейських інтелектуально-культурних інтенцій. Одна з найвагоміших ознак, що засвідчує цей зв'язок, знаходиться в площині сприйняття й розуміння дослідником специфіки творчого процесу.

Ставши учасником багатовікової полеміки про секрети творчого процесу, Юрій Липа подає свою систему поглядів. Найбільше його турбує стан безпосередньої реалізації художнього задуму в мистецький твір. На його думку, цей процес складний, вимагає роботи душі й розуму. Не допоможуть тут ні «магізм слів», який «нищить індивідуальність самого письменника, <...> не сприяє виявленню творчого «я» письменника, ні заміна творчої дійсності «дійсністю власної особи», ні правдоподібність оточення» [11, с. 29].

Як бачимо, у системі поглядів Ю. Липи процес роботи над мистецьким твором складний і відповідальний. Проектуючись на площину серйозної роботи, роботи з чистого натхнення поряд із переконаністю в автономії твору мистецтва, дослідник, таким чином, стає в опозицію культури популярної й масової. Єдиним парадоксом, який обтяжував виконання ролі митця, була відсутність ізоляції мистецтва від справ суспільних. Однак мистецтво сприймалося корисним у своїй власній правоті, тому що воно, за Юрієм Липою, є втіленням людської індивідуальності, творчої й духовної свободи. Звичайно, ми не можемо стверджувати, що відбулася репрезентація радикальної історичної зміни світовідчуття, але що це було свідчення перебудови та збагачення української свідомості елементами європеїзму, ми можемо сказати.

Саме індивідуалізм лежить в основі світобачення Юрія Липи. Індивідуалізм його світобачення (а відтак – його колізії) був неприйнятним для радянського літературознавства, яке перебувало під потужним ідеологічним тиском, що зумовлював догматизм, масовізм та уніфікацію рецепції мистецтва.

З одного боку, індивідуалізм – це постійна присутність неординарної особистості автора. З іншого – це, безумовно, вплив культурно-інтелектуального середовища того часу, європейської естетичної думки, яку дослідник сприймав безпосередньо.

Юрій Липа відстоює рецепцію творчої, суверенної особистості. Для реципієнта, в якого особисті смаки й критерії не домінують над загальними, часто неусвідомленими, у цій площині може виникнути конфлікт. Логічно суть цього конфлікту виходить із проблеми сприйняття одиниці як «конструктора й вождя маси». Дослідниця Л. Тарнашинська зазначає: «Відчуваємо, що над Ю. Липою тяжіє його соціальна заангажованість, яка й спровокувала його до намагання дисциплінувати «напруженість почуття» письменника (те, що ми зevamo натхненням), упорядкувати хаос, носієм якого, за Ю. Липою, є людина мрійлива, тобто досягти недосяжного – змінити психічну природу художньої творчості» [6, с. 21]. Юрій Липа чітко усвідомлював це, тому обґрунтовував усі моменти, відстежуючи естетичний досвід європейської думки.

Дослідник ставить у позицію морально-філософського вибору саме українського письменника, адже вольова енергія маси починається з вольової ініціативи сильної особистості, провідника, і цей процес перетікання енергії, поширення ідеї від особистості до загалу опиняється в центрі уваги Юрія Липи. Лише індивідуалізм світобачення здатний забезпечити письменнику успішну роль трансляції з мови підсвідомого на мову художніх образів. В іншому разі він просто не зважатиме на мову підсвідомого або намагатиметься її спровокувати до рівня буденної свідомості. Така позиція є містком до розуміння трактування дослідником процесу творчості.

Висновки і пропозиції. Таким чином, Юрій Липа як учасник багатовікової полеміки про секрети творчого процесу подає свою систему поглядів. Дослідник відстоює категорію «національного», що безпосередньо пов'язана з художнім буттям. Процес художнього творення розглядається як явище ірраціональне, як утілення людської індивідуальності, творчої й духовної свободи. Проекуючись на площину серйозної роботи з чистого натхнення поряд із переконаністю в автономії твору мистецтва, Юрій Липа стає в опозицію до культури популярної й масової. Для нового стану культури була характерною тенденція до синтезу різних форм буття й творчості, активних контактів мистецтва й ідеології. Намагання збагатити українську свідомість елементами європеїзму створювало повністю нове уявлення про українство. З одного боку, індивідуалізм – це постійна присутність неординарної особистості автора. З іншого боку – вплив культурно-інтелектуального середовища того часу, європейської естетичної думки, яку дослідник

безпосередньо сприймав. Юрій Липа відстоював власне розуміння дійсності, її художньо-філософську інтерпретацію з метою пізнати правду про час, поставити гострі питання, насамперед питання національне. Простежується намагання дослідника знайти індивідуальність усередині маси, виокремити її й піднести на вищий щабель осмислення істини. Лише індивідуалізм світобачення здатний забезпечити письменнику успішну роль трансляції з мови підсвідомого на мову художніх образів. Естетичні погляди Юрія Липи в контексті українського літературознавства є свідченням спроби розширити й доповнити дискурс читача, що було ознакою часу. Концепція мистецтва слова дослідника як певна мистецька філософія зумовлює особливий статус митця. Національне начало духовності та художньої творчості є ключовими в системі його поглядів. Художній експеримент митця базувався на пересмисленні засад філософії та природи мистецтва й знаходився в пошуку єдиної стратегії творчості, яка б відповідала новій дійсності й світогляду. Думки Ю. Липи про природу художньої творчості та процес художнього творення розширюють межі означеної теми й містять перспективу для подальшого дослідження.

Список використаної літератури:

1. Павличко С. Теоретичний дискурс українського модернізму: дис. докт. філолог. наук: 10.01. Київ, 1995. 339 с.
2. Доленга С. Рецензія на книгу Юрія Липи «Бій за українську літературу». Ми. 1935, Кн. 4. С. 172–175.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1995. Ч. 2, 341 с.
4. Череватенко Л. Два розділи нествореної книги. Київ. 1995. № 2–3, С. 147–151.
5. Тарнавський О. Юрій Липа – поет національної думки. Відоме й позавідоме. Українська модерна література. Київ, 1999. С. 308–319.
6. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. Київ, 2008. 534 с.
7. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів, 2004. 352 с.
8. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава, 1935. 237 с.
9. Липа Ю. Організація почуття. Бій за українську літературу. Варшава, 1935. С. 17–24.
10. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. Київ, 2003. 448 с.
11. Липа Ю. Боротьба з янголом. Бій за українську літературу. Варшава, 1935. С. 25–33.

Синеви́ч Б. М. Э́кспликация национальнóй специ́фики искусства слова в литературоведческих работах Ю́рия Липы

В статье предпринята попытка анализа литературоведческих исследований Ю. Липы, в которых предлагается дискурсивная стратегия теоретико-литературной концепции и конструируется рецептивная модель литературы.

Ключевые слова: творческий процесс, национальная специфика литературы, рациональное, иррациональное.

Synevych B. M. The explication of the national specificity of literature in Yuri Lypa's literary studies

The article deals with the theoretical problems discussed in Y. Lypa's literary studies. The concept of the national specificity of literature as well as the peculiarities of literature reception are explained.

Key words: creation, national literature, rational, irrational.